З цією історією трапилася історія: нам розповідав її Степан Іванович Курочка, що приїздив з Гадяча. Треба вам знати, що пам'ять у мене, — і не говоріть, — така вже погана: хоч говори, хоч не говори — однаково. Як у підрешіток воду лий. Знаючи за собою такий гріх, навмисне ж прохав його записати її в зошит. Ну, дай боже йому здоров'я, людина він завжди для мене хороша, — узяв та й записав. Поклав я її до маленького столика; ви, я гадаю, добре його знаєте: він стоїть у кутку, тільки-но зайдеш у двері... Та я ж забув, що ви ніколи в мене не були. Стара моя, що я з нею разом живу років із тридцять, зроду грамоти не вчилася; нема чого й гріха таїти. От примічаю я, що вона пиріжки пече все на якомусь папері. Пиріжки вона, любі читачі, на диво добре пече; кращих пиріжків ви ніде не їстимете. Подивився якось я на спідку пиріжка, дивлюся: писані слова. Ніби серце в мене знало: підходжу до столика — зошита й половини нема! Решту аркушів — усі на пиріжки розтягла. Що маєш робити? На старості літ не битися ж! Торік трапилося переїздити через Гадяч, навмисне, ще не доїжджаючи до міста, зав'язав вузлика, щоб не забути попросити про це Степана Івановича. Цього замало: сам собі пообіцяв, як тільки чхну в місті, то щоб при цьому згадати про нього. Все дарма. Проїхав через місто, і чхнув і висякався в хустку, а все забув; та вже згадав, як верстов із шість од'їхав од застави. Що поробиш, довелося друкувати без закінчення. Але, коли хто забажає безпремінно знати, про то мовиться далі в цій повісті, то тому слід тільки навмисне приїхати до Гадяча і попрохати Степана Івановича. Він з радістю розповість її, хоч, мабуть, знову від початку до кінця. Живе він недалечко біля кам'яної церкви. Тут є зразу невеличкий завулок: як тільки завернеш у завулок — то будуть другі чи треті ворота. Та ось краще: коли побачите у дворі велику жердину з перепелом і вийде назустріч вам огрядна баба в зеленій спідниці (він, слід зауважити, живе парубком), то це його подвір'я. А втім, ви можете зустріти його на базарі, де буває він щоранку до дев'ятої години, вибирає рибу й зелень для свого стола й бесідує з отцем Антипом або з жидом-відкупщиком. Ви його зразу впізнаєте, бо ні в кого нема, крім нього, панталонів з кольорової вибійки та китайчатого жовтого сюртука. А от іще вам прикмета: коли ходить він, завжди розмахує руками. Ще небіжчик тамтешній засідатель — Денис

Петрович, завжди було, вгледівши його здаля, говорив: "дивіться, дивіться, он вітряк іде!"

I. ІВАН ФЕДОРОВИЧ ШПОНЬКА

Вже чотири роки, як Іван Федорович Шпонька у відставці і живе в своєму хуторі Витребеньках. Коли ще він був Ванюшею, то вчився в галицькому повітовому училищі, і, треба сказати, був преблагонравним[50] і престаранним хлопцем. Учитель російської граматики, Никифор Тимофійович Дєєпричастіє, говорив, що коли б у нього були всі такі старанні, як Шпонька, то він би не носив із собою до класу кленової лінійки, якою, як він і сам признавався, стомлювався бити по руках пустунів та ледарів. Зошит у нього завжди був чистенький, кругом облінований, ніде ані плямочки. Сидів він завжди смирно, склавши руки й втупивши очі в учителя, і ніколи не привішував товаришеві, що сидів попереду, на спину папірців, не різав парти, і не грав до приходу вчителя у тісної баби. Коли комусь треба було ножика підстругати перо, то він негайно звертався до Івана Федоровича, знаючи, що в нього завжди був ножик, і Іван Федорович, тоді ще просто Ванюша, виймав його з невеличкого шкіряного чохольчика, прив'язаного до петлі свого сіренького сюртучка, і прохав тільки не скребти пера лезом ножичка, запевняючи, що для цього є тупий бік. Така доброзвичайність швидко звернула на нього увагу навіть самого вчителя латинської мови, один кашель якого у сінцях, перед тим як просовувалася у двері його фризова[51] шинеля та обличчя, прикрашене віспою, наганяв страху на весь клас. Цей страшний учитель, у якого завжди на кафедрі лежало два жмутки різок і половина слухачів стояли навколішках, — призначив Івана Федоровича аудитором[52], незважаючи на те, що в класі було багато далеко здібніших. Тут не можна не згадати одного випадку, що вплинув на все його життя. Один з підлеглих йому учнів, щоб прихилити свого аудитора написати йому в списку scit[53] тоді, як він свого завдання ні в зуб не знав, приніс до класу загорнутий у папір, облитий маслом млинець. Іван Федорович, хоч і додержував справедливості, але на цей раз був голодний і не міг протистояти спокусі; взяв млинця, поставив перед собою книгу й почав їсти. І так цим захопився, що навіть не

помітив, як у класі настала мертва тиша. Тоді тільки з жахом опам'ятався він, коли страшна рука, простягшись з фризової шинелі, вхопила його за вухо й витягла на середину класу. "Подавай сюди млинця! Подавай, кажуть тобі, негіднику!", промовив грізний учитель, ухопив пальцями масного млинця й викинув його за вікно, суворо заборонивши школярам, що бігали в дворі, чіпати його. Після цього відшмагав він дуже боляче Івана Федоровича по руках. І справді: руки винні, вони брали, а не інша частина тіла. Що б там не було, тільки відтоді полохливість, і без того нерозлучна з ним, ще збільшилася. Може, оця сама пригода й була причиною того, що він ніколи не мав бажання вступити до цивільної служби, пересвідчившись на досвіді, що не завжди щастить ховати кінці. Було вже йому десь біля п'ятнадцяти літ, коли він перейшов у другий клас, де, замість скороченого катехізису та чотирьох правил арифметики, взявся він за поширений, за книгу про обов'язки людини та за дроби. Але, побачивши, що чим далі в ліс, тим більше дров, і діставши звістку, шо батенько наказав довго жити, пробув іще два роки і, за згодою матінки, вступив потім у П*** піхотний полк. П*** піхотний полк був зовсім не того сорту, до якого належать багато піхотних полків, і, незважаючи на те, що він здебільшого стояв по селах, проте тримався так, що не поступався перед іншими кавалерійськими. Більша частина офіцерів пила виморозки і вміла тягати жидків за пейсики не згірш од гусарів; кілька чоловік навіть танцювали мазурку, і полковник П*** полку ніколи не забував підкреслити це, розмовляючи з ким-небудь в товаристві. "У мене-с", — говорив він звичайно, ляскаючи себе по череву після кожного слова: "багато хто танцює-с мазурку; вельми багато-с; дуже багато-с". Щоб іще більше показати читачам освіченість П*** піхотного полку, ми додамо, що двоє з офіцерів були азартні гравці в банк і програвали мундир, кашкет, шинелю, темляк і навіть білизну, що не скрізь і між кавалеристами можна знайти. Однак таке товариство аж ніяк не зменшило полохливості Івана Федоровича. А тому, що він не пив виморозків, віддаючи перевагу чарці горілки перед обідом і вечерею, не танцював мазурки і не грав у банк, то, натурально, мусив був залишатися самотнім. Таким чином, коли інші роз'їжджали на обивательських по дрібних поміщиках, він, сплячи в своїй квартирі, робив те, що було гідне самотньої тихої й доброї душі: то чистив ґудзики, то читав ворожебну

книгу, то наставляв по кутках у своїй кімнаті пастки на мишей, то, зрештою, скинувши мундир, лежав на ліжку. Зате не було нікого справнішого за Івана Федоровича в полку. І взводом своїм він так командував, що ротний командир завжди ставив його за приклад. Зате невдовзі, через одинадцять літ після одержання прапорщицького чину, йому надали звання підпоручика.

Протягом цього часу він одержав звістку, що матінка його померла; а тітонька, рідна сестра матері, яку він знав тільки тому, що вона привозила йому в дитинстві і надсилала навіть у Гадяч сушені груші і роблені нею самою пресмачні пряники (з матінкою вони були посварилися, а через це Іван Федорович після не бачив її), — ця тітонька, через свою добродушність, взялася керувати невеличким його маєтком, про що у свій час повідомила його листом. Іван Федорович, бувши зовсім упевнений у розсудливості тітоньки, почав як і раніш виконувати свою службу. Інший на його місці, діставши такий чин, загордився б; але гордощі були йому зовсім невідомі і, ставши підпоручиком, він був такий самий Іван Федорович, яким був колись і у прапорщицькому чині. Прослуживши чотири роки після такої знаменної для нього події, він готувався разом з полком виступити з Могильовської губернії до Великороси, — як ось дістав листа такого змісту:

"Любий племіннику, Іване Федоровичу! "Надсилаю тобі білизну: п 'ять пар нитяних шкарпеток та чотири сорочки з тонкого полотна; та ще хочу поговорити з тобою про діло: ти ж бо вже маєш чин немаловажний, що, гадаю, тобі відомо, і дійшов таких літ, що час і за хазяйство взятися, то на військовій службі тобі нема чого більше служити. Я вже стара і не маю змоги доглянути твоє хазяйство; та й справді, чимало до цього маю сказати тобі особисто. Приїзди, Ванюшо; чекаючи справжньої радості тебе бачити, зостаюся многолюбна твоя тітка

Василина Цупчевська.

"Чудна в городі у нас виросла ріпа, більше схожа на картоплю, ніж на ріпу".

Через тиждень після одержання цього листа, Іван Федорович написав таку відповідь:

"Милостива государине, тітонько

Василино Кашпорівно!

"Дуже дякую вам за прислану білизну. Особливо шкарпетки в мене дуже старі, що навіть денщик їх штопав чотири рази і через те зробилися дуже вузькі. Щодо вашої думки про мою службу, я цілком згодний з вами, і позавчора подав у відставку. А як тільки одержу звільнення, то найму візника. Колишньої вашої комісії, щодо насіння пшениці, сибірської арнаутки, не зміг виконати: у всій Могильовській губернії нема такої. А свині тут годують здебільшого брагою, підмішуючи трохи перегранного пива.

З найглибшою пошаною, милостива государине, залишаюсь племінником

Іваном Шпонькою".

Нарешті, Іван Федорович одержав одставку в чині поручика, найняв за сорок карбованців жида від Могильова до Гадяча, і сів у кибитку якраз тоді, коли дерева одягнулися в молоде, ще рідке листячко, уся земля зазеленіла свіжою зеленню і по всьому полю пахло весною.

II. ДОРОГА

В дорозі нічого надзвичайного не трапилося, їхали трохи більш, як два тижні. Можливо, що й швидше б доїхав Іван Федорович, але побожний жид шабашував[54] щосуботи, і, прикрившись своєю попоною, молився цілий день. Проте Іван Федорович, як я вже мав нагоду ото колись зауважити, був такою людиною, що не підпускав до себе нудьги. На той час він розв'язував чемодан, виймав білизну, розглядав її

гарненько, чи так випрано, чи так складено, знімав обережно пушинку з нового мундира, пошитого вже без погончиків, і знову складав усе якнайкраще. Книг він, правду казавши, не любив читати; а як і заглядав іноді у ворожебну книгу, так це через те, що любив зустрічати там знайоме, читане вже кілька разів. Так міський житель іде щодня до клубу, не для того, щоб почути там щось нове, а щоб зустріти тих приятелів, з якими він з давніх давен звик правити теревені в клубі. Так чиновник з великою насолодою читає адрес-календар по кілька разів на день, не для якихось дипломатичних вправ, його надзвичайно тішить друкований список імен. "А! Іван Гаврилович такий-то", проказує він глухо про себе. "А! ось і я! гм!" І потім знову перечитує його з тими ж таки вигуками.

Після двотижневої їзди Іван Федорович дістався до того села, що було за сто верстов од Гадяча. Це було в п'ятницю. Сонце давно вже зайшло, коли він в'їхав з кибиткою і з жидом на постоялий двір. Цей постоялий двір нічим не відрізнявся від інших, побудованих у невеличких селах. У них звичайно дуже гостинно частують подорожнього сіном та вівсом, ніби він — поштова коняка. А якби він забажав поснідати, як завжди снідають порядні люди, то зберіг би невгамованим свій апетит до іншої нагоди. Іван Федорович, знаючи це все, заздалегідь запасся двома в'язками бубликів і ковбасою і, попрохавши чарку горілки, у якій не буває недостачі в жодному постоялому дворі, почав свою вечерю, сівши на лаві перед дубовим столом, непорушно вкопаним у долівку.

Аж ось почувся гуркіт брички. Ворота заскрипіли; але бричка довго не в'їздила у двір. Гучний голос лаявся з бабусею, що держала трактир. "Я в'їду", почув Іван Федорович: "але якщо хоч одна блощиця вкусить мене у твоїй хаті, то приб'ю, їй-богу, приб'ю, стара відьмо! і за сіно нічого не дам!"

За хвилину двері відчинились, і ввійшов, краще сказати вліз, огрядний чоловік у зеленому сюртуку. Голова його нерухомо покоїлася на короткій шиї, що здавалася ще товстішою від двоповерхового підборіддя.

Здавалося, що й на вигляд він належав до тих людей, які ніколи не завдавали собі клопоту дрібницями і в яких усе життя йшло як по маслу.

"Здорові були, шановний пане!" вигукнув він, побачивши Івана Федоровича.

Іван Федорович мовчки уклонився.

"А дозвольте запитати, з ким маю честь розмовляти?" вів далі огрядний приїжджий. При такому допиті Іван Федорович мимоволі підвівся з місця, виструнчився, що звичайно він робив, коли його питав про щось полковник.

"Одставний поручик Іван Федорів Шпонька", відповідав він.

"А насмілююсь запитати, у які місця зводите їхати?"

"У власний хутір-с Витребеньки".

"Витребеньки!" скрикнув суворий допитувач. "Дозвольте, шановний пане, дозвольте!" говорив він, підступаючи до нього й розмахуючи руками, ніби хтось його не пускав, чи він протискувався крізь юрбу, і, наблизившись, узяв Івана Федоровича в обійми, поцілувавши спочатку в праву, потім у ліву, і потім знову в праву щоку. Іванові Федоровичу дуже сподобалося це цілування, бо його губам пухкі щоки незнайомого здалися м'якими подушками.

"Дозвольте, шановний пане, познайомитися", вів далі товстун: "я поміщик того ж таки галицького повіту і вам сусіда. Живу від хутора вашого Витребеньки не далі як за п'ять верстов, у селі Хортищі; а прізвище моє Григорій Григорович Сторченко. Неодмінно, неодмінно, шановний пане, і знати вас не хочу, коли не завітаєте у гості в село Хортище. Я тепер поспішаю у справі… А це що?" промовив він тихим голосом до свого, що якраз увійшов, жокея[55], хлопчика в козацькій

свитці з залатаними ліктями, який з розгубленою міною ставив на стіл клунки та ящики. "Що це? що?" і голос Григорія Григоровича непомітно ставав грізнішим і грізнішим. "Хіба я це сюди звелів ставити тобі, любий мій? Хіба я це сюди казав ставити тобі, негіднику? Хіба я не говорив тобі спершу розігріти курку, шахраю? Геть!" скрикнув він і тупнув ногою. "Стривай, пико! Де погрібець зі штофиками? Іване Федоровичу!" говорив він, наливаючи в чарку настойки; "прошу уклінно лікувальної!"

"Їй-богу-с, не можу... я вже мав нагоду..." промовив ніяковіючи Іван Федорович.

"І слухати не хочу, шановний пане!" підвищив голос поміщик: "і слухати не хочу! з місця не зійду, доки не вип'єте..."

Іван Федорович, побачивши^що не можна відмовитися, не без задоволення випив.

"Це курка, шановний пане", вів далі огрядний Григорій Григорович, розрізаючи її ножем у дерев'яному ящику. "Слід вам сказати, що куховарка моя Явдоха іноді любить хильнути і через те часто пересушує. Гей, хлопче!" тут повернувся він до хлопчака в козацькій свитці, що приніс перину й подушки: "постели мені постіль на підлозі серед хати! Та дивись, сіна повище наклади під подушку! та висмикни у баби з мички трохи клоччя заткнути мені вуха на ніч! Слід вам знати, шановний пане, що я маю звичку затикати на ніч вуха після того проклятого випадку, коли в одній російській корчмі заліз мені в ліве вухо тарган. Кляті кацапи, як я потім дізнався, їдять навіть щі з тарганами. Неможливо описати, що діялося зо мною: у вусі так і лоскоче, так і лоскоче... ну хоч на стіну! Мені допомогла вже в наших місцях проста бабуся. І чим би ви гадали? просто зашіптуванням. Що ви скажете, шановний пане, про лікарів? Я гадаю, що вони просто морочать та дурять нас. Яка-не-будь баба у двадцять разів краще знає від усіх тих лікарів".

"Дійсно, ви зводите говорити чистісіньку-с правду. Яка-небудь справді буває..." Тут він зупинився, ніби не добираючи далі підходящого слова. Не завадить тут і мені сказати, що він взагалі не був щедрий на слова. Можливо, це було від боязкості, а можливо, від бажання висловитися красивіше.

"Добре, добре перетруси сіно!" говорив Григорій Григорович своєму служці: "тут сіно таке гидке, що так і дивись, як-небудь попаде сучок. Дозвольте, шановний пане, побажати вам надобраніч! Взавтра вже не побачимося: я виїжджаю вдосвіта. Ваш жид шабашуватиме, бо взавтра субота, і через те вам нема чого вставати рано. Не забудьте ж мого прохання; і знати вас не хочу, коли не приїдете в село Хортище".

Тут камердинер[56] Григорія Григоровича стяг із нього сюртук і чоботи і натяг замість того халат, і Григорій Григорович повалився на постіль, і, здавалося, величезна перина лягла на другу.

"Гей, хлопче! куди ж ти, негіднику? Іди-но сюди, підправ мені ковдру! Гей, хлопче, підмости під голову сіна! а що, коней вже напоїли? Ще сіна! сюди, під оцей бік! та підправ, йолопе, як слід ковдру! От так, ще! ох!.." Тут Григорій Григорович ще зітхнув разів зо два і пустив страшенний носовий свист по всій кімнаті, похропуючи часом так, що стара, яка дрімала на лежанці, прокинувшись, починала раптом пильно роздивлятися навколо, та, не бачивши нічого, заспокоювалась і засинала знов.

Другого дня, коли прокинувся Іван Федорович, товстого поміщика вже не було. Це була одна тільки цікава пригода, що трапилася з ним у дорозі. На третій день після цього наближався він до свого хутірця.

Тут відчув він, що серце в нього сильно заколотилося, коли виглянув, махаючи крильми, вітряк і коли, в міру того, як жид поганяв свої шкапи на гору, показувалася внизу низка верб. Живо й яскраво блищав крізь них ставок і дихав свіжістю. Тут колись він купався. У цьому самому

ставку він колись із дітлахами брів по шию у воді за раками. Кибитка виїхала на греблю, і Іван Федорович побачив той самий старовинний домок, вкритий очеретом; ті самі яблуні й черешні, на які він колись потайки лазив. Тільки-но в'їхав він у двір, як позбігалися з усіх боків собаки всіх сортів: бурі, чорні, сірі, рябі. Деякі, гавкаючи, кидалися під ноги коням; інші бігли позаду, помітивши, що вісь вимащена салом. Один, стоячи біля кухні й накривши лапою кістку, гавкав на все горло; другий гавкав здаля і бігав сюди й туди, махаючи хвостом і ніби примовляючи: подивіться, люди хрещені, який я прекрасний молодець! Хлоп'ята в забруднених сорочках бігли подивитися. Свиня, що ходила по двору з шістнадцятьма поросятами, підвела вгору із запитливим виглядом своє рило й хрюкнула дужче, ніж звичайно. На дворі лежало на землі багато ряден з пшеницею, з просом і ячменем, що сушилися на сонці. На даху теж немало сушилося різних трав: Петрових батогів, нечуй-вітру та інших. Іван Федорович так захопився розгляданням всього цього, що опам'ятався тоді тільки, як рябий собака вкусив за литку жида, що злазив з козлів. Збіглася двірня, що складалася з куховарки, однієї баби та двох дівок у шерстяних спідницях, які після перших вигуків: та це ж панич наш! — оповістили, що тітонька садила на городі пшінку, разом з дівкою Палажкою та кучером Омельком, який часто виконував роботу городника й сторожа. Але тітонька, що ще здаля забачила рогожову кибитку, була вже тут. І Іван Федорович здивувався, коли вона майже підняла його на руках, ніби недовіряючи, чи та це тітонька, що писала йому про свою дряхлість та хвороби.

III. ТІТОНЬКА

Тітоньці Василині Кашпорівні в цей час було десь біля п'ятдесяти. Замужем вона ніколи не була і завжди говорила, що життя дівоцьке для неї найдорожче. Проте, наскільки пам'ятаю, ніхто її й не сватав. Причиною цього було те, що всі мужчини відчували при ній якусь боязкість і ніяк не наважувались освідчитися їй. "Вельми крутої вдачі Василина Кашпорівна!" говорили женихи, і це була правда, бо Василина Кашпорівна хоч кого вміла зробити тихішим за траву. П'яницю-мірошника, що зовсім ні на що не був здатний, вона, власною своєю мужньою

рукою смикаючи щодня за чуба, без ніякої сторонньої допомоги, вміла зробити золотом, а не людиною. Зріст у неї був майже велетенський, огрядність і сила цілком відповідні. Здавалося, що природа допустилася непростимої помилки, визначивши їй надягати темно-коричневий по буднях капот[57] з дрібними зборками і червону кашемірівську шаль в день Великодньої Неділі та на свої іменини, тоді як їй найбільше личили б драгунські вуса та довгі ботфорти[58]. Зате її поведінка цілком відповідала її виглядові: вона сама плавала човном, веслуючи краще від усякого рибалки; стріляла дичину; стояла не відходячи над косарями; знала точно число динь і кавунів на баштані; брала мито по п'ятаку з воза, що проїздив через її греблю; вилазила на дерево й трусила груші; била ледачих васалів[59]своєю страшною рукою й підносила достойним чарку горілки з тої ж таки грізної руки. Майже одночасно вона лаялася, красила прядиво, бігала на кухню, робила квас, варила медове варення й поралася цілий день і скрізь встигала! Наслідком цього було те, що маленький маєток Івана Федоровича, який мав усього вісімнадцять душ за останньою ревізією, процвітав якнайкраще. До того ж вона надто гаряче любила свого племінника і старанно збивала для нього копійчину. З приїздом додому, життя Івана Федоровича цілком змінилося й пішло зовсім іншим шляхом. Здавалося, природа саме створила його керувати вісімнадцятидушним маєтком. Сама тітонька помітила, що з нього буде путній хазяїн, хоча, проте, не в усі господарські справи дозволяла йому втручатися "Воно ще молода дитина!" завжди вона проказувала, незважаючи на те, що Іванові Федоровичу було біля сорока літ: "де йому все знати!" Одначе він невідступно бував на полі біля женців та косарів, і це давало насолоду надзвичайну його ніжній душі. Одностайний помах десятьох, а то й більше блискучих кіс, шум трави, що падає рівними покосами; іноді заливисті пісні жниць, то веселі, як зустріч гостей, то сумні, як розлука; спокійний, чистий вечір, та й що за вечір! яке вільне й свіже повітря! яке тоді пожвавлене все: степ червоніє, синіє і грає барвами; перепели, дрофи, чайки, коники, тисячі комах, і від них свист, гудіння, тріск, крик і раптом стройний хор; і все не мовчить ані хвилини. А сонце сідає й ховається. У! як свіжо та гарно! По полю то там, то там запалюють вогні, становлять казани і довкола казанів сідають вусаті косарі. Парують галушки. Смеркає… Важко розповісти, що робилось тоді

з Іваном Федоровичем. Він забував, приєднавшись до косарів, покуштувати їхніх галушок, які він дуже любив, і стояв нерухомо на одному місці, стежачи очима за чайкою, що зникала в небі, або рахуючи копи нажатого хліба, що вкривали поле.

Невдовзі про Івана Федоровича вже говорили, як про великого хазяїна. Тітонька не могла натішитися зі свого племінника, і ніколи не пропускала нагоди, щоб не похвастатись ним. Одного дня, — це було вже після жнив, і саме наприкінці липня, — Василина Кашпорівна, взявши Івана Федоровича з таємничим виглядом за руку, сказала, що вона тепер хоче поговорити з ним про справу, яка її вже давно турбує.

"Тобі, любий Іване Федоровичу", так вона почала: "відомо, що у твоєму хуторі вісімнадцять душ, хоча це за ревізією, а без того, можливо, набереться більше, можливо, буде до двадцяти чотирьох. Але не в тім справа. Ти знаєш той лісок, що за нашою левадою, і, мабуть, знаєш за тим-таки ліском широкий луг: він має десь біля двадцяти десятин; а трави стільки, що можна щороку продавати і; більше, як на сто карбованців, особливо, коли, як кажуть, у Гадячі буде кінний полк".

"Аякже-с, тітонько, знаю: трава дуже хороша". "Це я сама знаю, що дуже хороша; але чи знаєш ти, що вся та; земля, по-справжньому, твоя. Чого ж ти так витріщився? Слухай, і Іване Федоровичу! Ти пригадуєш Степана Кузьмовича? Що я кажу: і пригадуєш! Ти тоді був таким маленьким, що не міг навіть вимовити його ймення. Куди ж! Я пам'ятаю, коли приїхала на самісіньке Лущення[60], перед Пилипівкою, і взяла була тебе на руки, то ти трохи не зіпсував мені всього плаття; щастя моє, що встигла переїв; дати тебе мамці Мотрі. Такий ти тоді був поганий!.. Та не в цьому річ. Вся земля, що за нашим хутором, і само село Хортище належали Степанові Кузьмовичу. Він, треба тобі сказати, ще тебе не було й на світі, як почав їздити до твоєї матінки; щоправда, тоді, як твого батька не було вдома. Але я, одначе, не докоряючи їй, це кажу. Упокой, господи, її душу! — хоч покійниця завжди була несправедлива щодо мене. Але не в цьому річ. Хоч як там було, тільки Степан Кузьмович зробив тобі дарчий запис на той самий маєток, що про нього я тобі

говорила. Але покійниця твоя матінка, між нами кажучи, мала предивний характер. Сам чорт, прости мене, господи, за це бридке слово, не міг зрозуміти її. Куди вона діла той запис — сам бог знає. Я гадаю просто, що він в руках у того старого холостяка Григорія Григоровича Сторченка. Тій пузатій шельмі дістався весь його маєток. Я готова битись об заклад на що завгодно, коли він не приховав запису".

"Дозвольте-с доповісти, тітонько: чи не той це Сторченко, з яким я познайомився на станції?" Тут Іван Федорович розповів про свою зустріч.

"А хто його знає", відповіла, трохи подумавши, тітонька. "Може, він і не негідник. Щоправда, він ще тільки півроку, як переїхав до нас жити; за такий час людини не розпізнаєш. Стара-бо, його матінка, я чула, дуже розумна жінка, і, кажуть, велика майстерниця солити огірки. Килими власні дівки її вміють дуже добре виробляти. Але як ти кажеш, що він тебе добре прийняв, то їдь до нього. Можливо, старий грішник послухається совісті та й віддасть, що належить не йому. Мабуть, можеш поїхати й бричкою, тільки клята дітвора повисмикувала ззаду всі гвіздки; треба буде сказати кучеру Омелькові, щоб поприбивав скрізь краще шкіру".

"Навіщо, тітонько? Я візьму візка, яким ви їздите іноді стріляти дичину".

На цьому й закінчилася розмова.

IV. ОБІД

Обідньої пори Іван Федорович в'їхав у село Хортище і трохи злякався, коли під'їздив до панського будинку. Будинок той був довгий, і не під очеретяною, як у багатьох поміщиків, а під дерев'яною покрівлею. Дві комори у дворі теж під дерев'яною покрівлею; ворота дубові. Іван Федорович був схожий на того франта, який, приїхавши на бал, бачить

всіх, на кого не гляне, одягненими краще за нього. З шанобливості він зупинив свого візка біля комори і підійшов пішки до ґанку.

"А, Іване Федоровичу!" закричав товстий Григорій Григорович, що ходив по двору в сюртуку, але без галстука, без жилета і без підтяжок. Одначе й це вбрання, здавалося, обтяжувало його опасисту постать, бо піт з нього лився градом. "Що ж ви говорили, що зразу, як тільки побачитеся з тітонькою, приїдете, та й не приїхали?" Після цих слів губи Івана Федоровича зустріли ті ж таки знайомі подушки.

"Здебільшого зайнятий господарством… Я-с приїхав до вас на хвилинку, власне у справі…"

"На хвилинку! От цього й не буде. Гей, хлопче!" закричав товстий господар, і той-таки хлопчик у козацькій свитці вибіг з кухні. "Скажи Касянові, щоб ворота замкнув, чуєш, замкнув міцніше! А коні цього пана розпріг цієї ж хвилини! Прошу до кімнати; тут така спека, що в мене вся сорочка мокра".

Іван Федорович, увійшовши до кімнати, вирішив не гаяти марно часу, і, незважаючи на свою боязкість, наступати рішуче.

"Тітонька мала честь… говорила мені, що дарчий запис покійного Степана Кузьмовича…"

Важко змалювати, яка неприємна міна скривила при цих словах широке лице Григорія Григоровича, "їй-богу, нічого не чую!" відповів він. "Треба вам сказати, що в мене в лівому вусі сидів тарган. У російських хатах прокляті кацапи скрізь порозводили тарганів. Не можна описати ніяким пером, що за муки були. Так от і лоскоче, так і лоскоче. Мені допомогла вже одна бабуся найпростішим способом…"

"Я хотів сказати…" насмілився перебити Іван Федорович, бачивши, що Григорій Григорович навмисне хоче повернути розмову на інше: "що в

духівниці покійного Степана Кузьмовича згадується, так би мовити, про дарчий запис… за ним мені належить…"

"Я знаю, це вам тітонька встигла наговорити. Це брехня, їй-богу, брехня! Ніякого дарчого запису дядечко не робив. Хоч, правда, в духівниці й згадується про якийсь запис; але де він? Ніхто не давав його. Я вам це кажу тому, що щиро бажаю вам добра, їй-богу, це брехня!"

Іван Федорович замовк, гадаючи, що, може, й справді тітоньці так тільки здалося.

"А от іде сюди матінка з сестрами!" промовив Григорій Григорович: "отже обід готовий. Ходімте!" При цьому він поволік Івана Федоровича за руку до кімнати, де стояли на столі горілка й закуска.

У той-таки час увійшла бабуся, низенька, справжній кофейник у чепчику, з двома панночками — білявою й чорнявою. Іван Федорович, як вихований кавалер, поцілував спочатку бабусину ручку, а потім ручки обох панночок.

"Це, матінко, наш сусіда, Іван Федорович Шпонька!" сказав Григорій Григорович.

Бабуся дивилася пильно на Івана Федоровича, або, може бути, тільки так здавалося, що дивилася. Втім, це було втілення доброти. Здавалося, що вона ось-ось запитає Івана Федоровича: скільки ви на зиму насолюєте огірків?

"Ви горілку пили?" запитала бабуся.

"Ви, матінко, мабуть, не виспалися", сказав Григорій Григорович: "хто ж таки запитує гостя, чи пив він? Ви тільки частуйте, а чи пили ми, чи ні, це наша справа. Іване Федоровичу! прошу золототисячникової або трохимівської сивушки, яку ви більше любите? Іване Івановичу, а ти чого

стоїш?" промовив Григорій Григорович, обернувшись назад, і Іван Федорович побачив Івана Івановича, що наближався до горілки, в довгополому сюртуку, з величезним стоячим коміром, що затуляв усю його потилицю, так що голова його сиділа у комірі, ніби в бричці.

Іван Іванович підійшов до горілки, потер руки, роздивився гарненько чарку, підніс до світла; вилив раптом з чарки всю горілку в рот, але, не ковтаючи, прополоскав гарненько нею в роті, після чого вже проковтнув і, закусивши хлібом із солоними опеньками, звернувся до Івана Федоровича.

"Чи не з Іваном Федоровичем, паном Шпонькою, маю честь говорити?"

"Так точно-с", одповідав Іван Федорович.

"Дуже, дуже зводили змінитися з того часу, як я вас знаю. Як же", говорив далі Іван Іванович: "я ще пам'ятаю вас ось якими". При цьому він підніс долоню на аршин од підлоги. "Покійний батенько ваш, дай боже йому царство небесне, незвичайний був чоловік. Кавуни та дині завжди в нього були такі, яких тепер ніде не знайдете. От хоча б і тут", вів він далі, відводячи його набік: "подадуть вам за столом дині. Що це за дині? — Дивитись не хочеться! Чи вірите, шановний пане, що в нього були кавуни", промовив він з таємничим виглядом, розставивши руки, ніби хотів охопити товсте дерево: "їй-богу, отакі!"

"Ходімо до столу!" промовив Григорій Григорович, взявши Івана Федоровича за руку. Всі вийшли до їдальні. Григорій Григорович сів на звичайному своєму місці, край стола, завісившися величезною серветкою, скидаючись у цьому вигляді на тих героїв, що їх малюють цирульники на своїх вивісках. Іван Федорович, червоніючи, сів на вказане йому місце проти двох панночок; а Іван Іванович одразу ж присів біля нього, радіючи душевно, що буде з ким ділитися своїми знаннями.

"Ви даремно взяли куприк, Іване Федоровичу! Це індичка!" сказала бабуся, звернувшись до Івана Федоровича, якому в цей час підніс блюдо сільський офіціант у сірому фраку з чорною латкою. "Візьміть спинку!"

"Матінко! адже вас ніхто не просить втручатися!" промовив Григорій Григорович. "Будьте певні, що гість сам знає, що йому взяти! Іване Федоровичу, візьміть крильце, он друге, з пупком! Та що ж це ви так мало взяли? Візьміть стегенце! Ти чого роззявив рота з блюдом? Проси! Ставай, негіднику, навколішки! Говори зараз же: Іване Федоровичу, візьміть стегенце!"

"Іване Федоровичу, візьміть стегенце!" проревів, ставши навколішки, офіціант з блюдом.

"Гм, що це за індичка!" промовив стиха Іван Іванович, з виразом зневаги повернувшись до свого сусіди. "Чи такі мають бути індички? Якби ви побачили в мене індичок! Я вас запевняю, що сала в одній більше, ніж у десятку таких, як оці. Чи вірите, пане мій, що навіть противно дивитися, як вони ходять у мене по двору, такі жирні!.."

"Іване Івановичу, ти брешеш!" промовив Григорій Григорович, прислухавшись до його мови. "Я вам скажу", говорив усе так само своєму сусіді Іван Іванович, удаючи, ніби він не чув слів Григорія Григоровича: "що торік, коли я відсилав їх у Гадяч, давали по п'ятдесят копійок за штуку. І то ще не хотів брати".

"Іване Івановичу, я тобі кажу, що ти брешеш!" промовив Григорій Григорович, щоб ясніше було, по складах, і голосніше, ніж перше.

Але Іван Іванович, удаючи, ніби це стосувалося не його, говорив так само далі, тільки значно тихіше: "саме так, пане мій, не хотів брати. У Гадячі в жодного поміщика…"

"Іване Івановичу! адже ж ти дурний, і більше нічого", голосно сказав Григорій Григорович. "Та ж Іван Федорович знає все це краще за тебе і, очевидно, не повірить тобі".

Тут Іван Іванович зовсім образився, замовк і взявся за індичку, незважаючи на те, що вона не така була жирна, як оті, що на них противно було дивитись.

Стук ножів, виделок і тарілок замінив на якийсь час розмову; але голосніше від усього чулося висмоктування Григорієм Григоровичем мозку з баранячої кістки.

"Чи читали ви", запитав Іван Іванович після деякої мовчанки, висовуючи голову з своєї брички до Івана Федоровича: "книгу: "Подорож Коробейникова до святих місць"? Справжня насолода для душі й для серця! Тепер таких книг не друкують. Дуже жалко, що не подивився, якого року".

Іван Федорович, почувши, що мова йде про книгу, старанно почав набирати собі соусу.

"Справді дивно, пане мій, як подумаєш, що простий міщанин пройшов усі місця ті. Більш, як три тисячі верстов, пане мій! більш, як три тисячі верстов! Істинно його сам господь сподобив побувати в Палестині і в Єрусалимі".

"Так ви кажете, що він", промовив Іван Федорович, який багато чував про Єрусалим ще від свого денщика: "був і в Єрусалимі!"

"Про що ви кажете, Іване Федоровичу?" запитав з краю стола Григорій Григорович.

"Я, тобто, мав нагоду зауважити, що які є на світі далекі краї!" сказав Іван Федорович, бувши сердечно задоволений з того, що вимовив таку довгу й складну фразу.

"Не вірте йому, Іване Федоровичу!" сказав Григорій Григорович, не почувши як слід: "все бреше!"

Тимчасом обід закінчився. Григорій Григорович пішов до своєї кімнати, як звичайно, трохи поспати. А гості пішли слідом за бабусею-господинею та панночками до вітальні, де той-таки стіл, на якому вони, йдучи обідати, залишили горілку, ніби якимось чудом заставився блюдечками з варенням різних сортів та блюдами з кавунами, вишнями й динями.

Відсутність Григорія Григоровича помітна була у всьому. Господиня стала балакучішою й відкривала сама, без прохання, багато секретів, як робити пастилу і сушити груші. Навіть панночки розговорилися; але білявенька, що здавалася молодшою на шість років од своєї сестри і якій на вигляд було біля двадцяти п'яти літ, була мовчазніша. Та найбільше говорив і діяв Іван Іванович. Бувши певний, що його тепер ніхто не зіб'є й не змішає, він говорив і про огірки, і про сіяння картоплі, і про те, які в старовину були розумні люди, — куди теперішнім, — і про те, як дедалі все розумнішає і доходить до вигадування наймудріших речей. Одно слово, це був один з тих людей, які з великою охотою люблять займатися втішними для душі розмовами, і говоритимуть про все, про що тільки можна говорити. Коли розмова торкалася поважних і благочестивих речей, то Іван Іванович зітхав після кожного слова, киваючи легенько головою; коли господарських, то висував голову зі своєї брички і робив такі міни, що, дивлячись на них, здається, можна було прочитати, як треба робити грушовий квас, які великі ті дині, що про них він говорив, і які жирні ті гуси, що бігають у нього по двору. Нарешті, вже ввечері, на превелику силу, пощастило Іванові Федоровичу попрощатися. І, незважаючи на свою зговірливість і на те, що його насильно залишали ночувати, він настояв-таки на своєму намірі поїхати і поїхав.

V. НОВИЙ ЗАДУМ ТІТОНЬКИ

Ну, що? видурив у старого лиходія запис?" Таким запитанням зустріла Івана Федоровича тітонька, що нетерпляче чекала на нього вже кілька годин на ґанку і не витерпіла, нарешті, щоб не вибігти за ворота. "Ні, тітонько!" відповів Іван Федорович, злазячи з візка: "у Григорія Григоровича нема ніякого запису".

"І ти повірив йому? Бреше він, проклятий! Коли-небудь попадеться, їй-право, відлупцюю його власними руками. О, я йому спушу сала! Однак треба спочатку поговорити з нашим підсудком, чи не можна судом з нього стягти… Але не про це тепер річ. Ну, що ж, обід був хороший?" "Дуже… так, вельми, тітонько".

"Ну, а які були страви, розкажи? Стара, я знаю, майстерниця доглядати за кухнею".

"Сирники були з сметаною, тітонько. Соус з голубами, начиненими…"

"А індичка зі сливами була?" запитала тітонька, бо сама добре вміла готувати цю страву.

"Була й індичка!.. Вельми гарні панночки, сестриці Григорія Григоровича, особливо білявенька!"

"А!" сказала тітонька і подивилася пильно на Івана Федоровича, що, почервонівши, опустив очі. Нова думка швидко промайнула в її голові. "Ну, що ж?" запитала вона з цікавістю й жваво: "які в неї брови?" Слід зауважити, що тітонька завжди бачила першу красу жінки — у бровах.

"Брови, тітонько, точнісінько-с такі, які, ви розповідали, замолоду були у вас. І на всьому обличчі невеличкі веснянки".

"А!" промовила тітонька, задоволена зауваженням Івана Федоровича, який, проте, й на думці не мав сказати цим комплімент. "А яке було на ній плаття? хоч, проте, тепер важко знайти такої добротної матерії, яка от хоча б, приміром, у мене на оцім капоті. Але не в цьому річ. Ну, що ж, ти розмовляв про що-небудь з нею?"

"Тобто, як?., я-с, тітонько? Ви, може, вже гадаєте…"

"А що ж? що ж тут дивного? на все божа воля. Може, тобі на роду написано жити з нею в парі".

"Я не знаю, тітонько, як ви можете таке говорити. Це свідчить, що ви зовсім не знаєте мене…"

"Ну, от уже й образився!" промовила тітонька. "Ще молода дитина!" подумала вона про себе: "нічого не знає! треба їх звести докупи, хай познайомляться!"

Тут тітонька пішла глянути на кухню і залишила Івана Федоровича. Але з того часу вона тільки й думала про те, як побачити скоріш свого племінника жонатим і побавити маленьких онучат. У голові в неї нагромаджувались самі тільки готування до весілля, і помітно було, що в усіх справах вона метушилася значно більше, ніж раніш, хоч, одначе, ці справи йшли скоріш гірше, ніж краще. Часто-густо, готуючи якесь тістечко, яке вона ніколи не довіряла куховарці, вона, замислившись і уявляючи, що біля неї стоїть маленький онучок, що просить пирога, неуважно простягала йому руку з кращим шматком, а дворовий пес, користуючись з цього, хапав цей ласий шматок і своїм голосним жваканням виводив її з задуми, за що й бував завжди битий кочергою. Навіть облишила вона свої улюблені заняття і не їздила полювати, особливо, коли замість куріпки застрелила ворону, чого ніколи раніше з нею не траплялось.

Нарешті, через чотири дні після цього, всі побачили викочену з сарая у двір бричку. Кучер Омелько, він же городник і сторож, ще з самого ранку стукав молотком і прибивав шкіру, відганяючи безперестану собак, що лизали колеса. Вважаю за свій обов'язок попередити читача, що це була та сама бричка, на якій їздив ще Адам. І тому, коли хтось буде видавати іншу за адамівську, то це суща брехня, і бричка неодмінно підроблена. Зовсім невідомо, яким чином вона врятувалася від потопу. Треба гадати, що в Ноєвім ковчезі був для неї окремий сарай. Шкода дуже, що читачам не можна описати її вигляду. Досить сказати, що Василина Сашпорівна була дуже задоволена з її архітектури і завжди жалкувала, що вийшли з моди старовинні екіпажі. Сама будова брички трохи набік, тобто так, що правий бік її був значно вищий за лівий, дуже їй подобалася, бо, з одного боку, як вона казала, може влазити низенький, а з другого — високий. Зате всередині брички могло вміститися штук п'ять малорослих і троє таких, як тітонька. Десь опівдні Омелько, впоравшися з бричкою, вивів зі стайні троє коней, трохи, може, молодших од брички, і почав їх прив'язувати вірьовкою до величного екіпажа. Іван Федорович і тітонька, один з лівого боку, друга з правого, влізли у бричку, і вона рушила. Мужики, що траплялися по дорозі, бачивши такий багатий екіпаж (тітонька тільки коли-не-коли виїздила в ньому), шанобливо зупинялися, знімали шапки і вклонялися до пояса. Години за дві кибитка зупинилася перед ґанком, — гадаю, не треба говорити: перед Ґанком Сторченкового дому. Григорія Григоровича не було вдома. Бабуся з панночками вийшла зустріти гостей в їдальню. Тітонька підійшла величною ходою, дуже ловко виставила одну ногу наперед і сказала голосно:

"Дуже рада, пані моя, що маю честь особисто засвідчити вам мою пошану. А разом з решпектом[61] дозвольте подякувати за гостинність вашу моєму племінникові Іванові Федоровичу, що дуже він нею хвалився. Чудесна у вас гречка, пані! Я бачила її, під'їжджаючи до села. А дозвольте дізнатися, скільки кіп ви маєте з десятини?"

Після цього почалося загальне цілування. А коли посідали у вітальні, то бабуся-господиня почала:

"Щодо гречки я не можу вам сказати: це справа Григорія Григоровича. Я вже давно облишила це, та й не можу: вже стара! В старовину в нас, я пам'ятаю, гречка була до пояса; тепер бог знає що, хоча, між іншим, і кажуть, що тепер усе краще". Тут бабуся зітхнула. І якомусь спостерігачеві почулося б у цьому зітханні зітхання давнього вісімнадцятого століття.

"Я чула, моя пані, що у вас власні ваші дівки чудесні вміють виробляти килими", промовила Василина Кашпорівна і цим зачепила бабусю за найчутливішу її струну. При цих словах вона ніби пожвавішала, і розмова в неї полилася про те, як слід красити прядиво, як готувати для цього нитку. З килимів швидко розмова з'їхала на те, як солити огірки і сушити груші. Одно слово, не минуло й години, як обидві дами так розговорилися між собою, ніби вік були знайомі. Василина Кашпорівна багато про що вже почала говорити з нею таким тихим голосом, що Іван Федорович нічого не міг почути.

"Та чи не хочете подивитися?" сказала, підводячись, бабуся-господиня.

З нею попідводилися панночки й Василина Кашпорівна, і всі подалися у дівочу. Тітонька, одначе, дала знак Іванові Федоровичу залишитися і сказала щось тихо бабусі.

"Машенько!" сказала бабуся, звертаючись до білявенької панночки: "зостанься з гостем, та поговори з ним, щоб гостеві не було скучно!"

Білявенька панночка залишилася й сіла на диван. Іван Федорович сидів на своєму стільці, як на голках, червонів і опускав очі; але панночка, здавалося, цього не помічала і байдуже сиділа на дивані, розглядаючи уважно вікна та стіни, або стежачи очима за кішкою, що лякливо пробігала під стільцями.

Іван Федорович трохи підбадьорився і хотів був почати розмову; але здавалося, що всі свої слова він розгубив по дорозі. Нічого не спадало на думку.

Мовчанка тривала біля чверті години. Панночка все так само сиділа. Нарешті, Іван Федорович насмілився: "Влітку дуже багато мух, пані!" промовив він напівтремтячим голосом.

"Дуже багато!" відповіла панночка. "Братік спеціально для цього зробив хлопавку з старого матінчиного черевика; але все ще дуже багато". Тут розмова знову припинилася, і Іван Федорович вже ніяк не знаходив слів.

Нарешті, господиня з тітонькою й чорнявою панночкою повернулися. Поговоривши ще трохи, Василина Кашпорівна попрощалася з бабусею і з панночками, незважаючи на всі запрошення залишитися ночувати. Бабуся з панночками вийшли на ґанок провести гостей і довго ще кланялися тітоньці й племінникові, що виглядали з брички.

"Ну, Іване Федоровичу! про що ж ви говорили удвох з панночкою?" запитала по дорозі тітонька.

"Вельми скромна й добронравна дівиця Марія Григорівна!" сказав Іван Федорович.

"Слухай, Іване Федоровичу! я хочу поговорити з тобою серйозно. Адже тобі, слава богу, тридцять восьмий рік. Чин ти вже маєш хороший. Час подумати і про дітей! Тобі неодмінно потрібна дружина…"

"Як, тітонько!" закричав, перелякавшись, Іван Федорович: "як дружина! Ні, тітонько, годі-бо… Ви зовсім мене засоромили… я ще ніколи не був одружений… Я зовсім не знаю, що з нею робити!"

"Дізнаєшся, Іване Федоровичу, дізнаєшся", промовила, посміхаючись, тітонька; та й подумала про себе: куди ж! ще зовсім молода дитина, нічого не знає! "Так, Іване Федоровичу!" говорила вона далі вголос: "кращої дружини не можна знайти тобі, як Марія Григорівна. Тобі вона до того ж дуже сподобалася. Ми вже щодо цього чимало переговорили з бабусею: вона дуже рада мати тебе за свого зятя; ще, правда, невідомо, що скаже той гріховод Григорович. Але ми не подивимося на нього, і хай-но він тільки наважиться не віддати посагу, ми його до суду..." В цей час бричка під'їхала до двору, і старезні шкапи підбадьорилися, відчуваючи, що близько стайня.

"Слухай, Омельку! коням насамперед дай одпочити як слід, а не веди зразу, розпрягши, до води! вони коні гарячі". — "Ну, Іване Федоровичу", говорила далі, вилазячи, тітонька: "я раджу тобі гарненько подумати про це. Мені ще треба забігти на кухню, я забула Солосі замовити вечерю, а вона, негідниця, я гадаю, сама й не подумала про це".

Але Іван Федорович стояв, ніби громом прибитий. Щоправда, Марія Григорівна дуже непогана панночка, але оженитися!.. Це здавалося йому таким дивним, таким чудним, що він ніяк не міг подумати без страху. Жити з дружиною!., незрозуміло! Він не сам буде у своїй кімнаті, а їх має бути скрізь двоє! Піт виступав у нього на обличчі в міру того, як він заглиблювався у роздуми.

Раніш, ніж завжди, ліг він у постіль, але, хоч як намагався, ніяк не міг заснути. Нарешті, бажаний сон, цей загальний заспокоювач, прийшов і до нього; але який сон! Ще таких чудернацьких сновидінь він ніколи не бачив. То снилося йому, що навколо нього все шумить, крутиться. А він біжить, біжить, не почуває під собою ніг... от уже вибивається з сил... Раптом хтось хапає його за вухо. "Ой! хто це?" — "Це я, твоя дружина!" з шумом говорив йому якийсь голос; і він раптом прокидався. То ввижалося йому, що він уже одружений, що все в їх домику таке чудне, таке дивне: в його кімнаті стоїть не одиноке, а подвійне ліжко. На стільці сидить дружина, йому дивно, він не знає, як підійти до неї, про що говорити з нею; і помічає, що в неї гусяче лице. Ненароком він

повертається вбік і бачить другу дружину, теж з гусячим лицем. Повертається в інший бік — стоїть третя дружина. Назад — ще одна дружина. Тут його охоплює туга. Він кинувся бігти в садок; але в садку жарко. Він скинув капелюха, і бачить: в капелюсі сидить дружина. Піт виступив у нього на обличчі. Поліз у кишеню за хусткою — і в кишені дружина, вийняв з вуха вату — і там сидить дружина… То раптом він стрибав на одній нозі; а тітонька, дивлячись на нього, говорила з поважним виглядом: "Так, ти мусиш стрибати, бо ти вже тепер одружена людина". Він до неї, а тітонька вже не тітонька, а дзвіниця. І почуває він, що хтось його тягне вірьовкою на дзвіницю. "Хто це тягне мене?" жалібно промовив Іван Федорович. "Це я — твоя дружина тягну тебе, бо ти дзвін". "Ні, я не дзвін, я Іван Федорович", кричав він. "Так, ти дзвін", говорив, проходячи мимо, полковник П*** піхотного полку. То раптом снилося йому, що дружина зовсім не людина, а якась шерстяна матерія; що він у Могильові заходить у крамницю до крамаря. "Якої накажете матерії", говорить крамар, "ви візьміть дружини, це наймодніша матерія! Дуже добротна! з неї тепер шиють сюртуки". Крамар міряє й ріже дружину. Іван Федорович бере під пахву, йде до жида, кравця. — "Ні", каже жид, "це погана матерія! З неї ніхто не шиє собі сюртука…"

Переляканий, безтямний прокидався Іван Федорович. Холодний піт лився з нього градом.

Тільки-но встав він уранці, зразу ж звернувся до ворожебної книги, у якій наприкінці один добросердий книготорговець, через свою рідкісну добрість і некорисливість, умістив скорочений сонник. Але там зовсім не було нічого, навіть хоч трошки схожого на такий чудернацький сон.

Тимчасом у тіточчиній голові визрів зовсім новий задум, про який ви дізнаєтесь у наступному розділі.